

AZ EMBER TÁRSSZERZŐJE ÖNMAGÁNAK

SIPOS JÚLIA INTERJÚJA PATAKI FERENCCEL

Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar
Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézet

E-mail: sipos.julia@gmail.com

Pataki Ferenc 2010-ben a lakásán fogadott, amikor a Kossuth rádió „Tér idő” című műsora számára kértem interjút. A műsor címe az volt: Ki vagyok én? Műfaja pedig „feature”, vagyis rövid, különböző megközelítésekkel összeállított hangszöveget. Miután az egész beszélgetésből csak néhány perc került a műsorba, itt a beszélgetést teljes terjedelmében közöljük.

- Az ön munkásságának központi kérdése az identitás, ma hogyan fogalmazná meg, mi ez?
- A világ legegyszerűbb dolgáról van szó, amit tulajdonképpen Weöres Sándor fogalmazott meg a legérzékletesebben, amikor az egyik versében azt írja, hogy

„Kettő vagyok, alany és tárgy, csak a halál szülhet eggyé engem.”

Magyarán, az ember azért kiváltságos lény, mert önmagát tulajdon megismerése akarata tárgyává teszi, ezért van kozmetika, mert a nők önmagukat szebbé akarják tenni. Ezért van testedzés, ezért van önművelés. Magyarán, az ember olyan lény, aki társ-szerzője önmagának. Az identitás – nagyon egyszerűen szólva – tulajdonképpen az önmeghatározás műveleteinek összessége. Két kérdésre válaszol mindenki, az egyik, hogy ki vagyok? Magyar, zsidó, cigány, német, nő, férfi, fiatal, öreg. Ezek nagyon egyszerűen megválaszolható kérdések, és önmagunkat ilyen válaszok együttesével minősítjük. De van egy másik kérdés is, ami izgalmasabb, hogy *milyen* vagyok. Ilyenkor olyan válaszokat adhatunk, hogy szép vagy jelentéktelen, okos vagy butuska, erős vagy gyenge, ilyen vagy olyan nézetrendszer híve, ilyen vagy olyan politikai áramlat elkötelezettje, hazu-

dós vagy nem hazudós, becsületes vagy kevésbé, törvényt tisztelő vagy törvényt felrúgó stb. Van, ami emberi mivoltunkat jellemzi, és ezt társadalmi identitásnak is nevezzük, van, ami a minőségünket, ezt személyes identitásnak is nevezzük. A dolog ott válik érdekessé – hogy megint költőt hívjak segítségül –, hogy minden ember „egyedüli példány”. Nemcsak egyetlen kategória jellemez bennünket, nemcsak cigány vagyok, vagy magyar, nemcsak férfi vagy csak nő, hanem egyedi, egyszeri módon, nem ismételtető módon vagyok többféle. Ez teszi hihetetlenül érdekessé az emberi világot, a kimeríthetetlenlenségét, az egyéni változatok hihetetlen gazdagsága, amiből az irodalom él.

– *Az ember az életének bizonyos kitüntetett pillanataiban megfogalmazza és felteszi magának ezeket a kérdéseket, szembenéz ezekkel. De Ön egy tanulmányában hosszan ír arról, hogy a 20. század, az önéletírások, memoárok, önvallomások és nyilvánossá tett naplók virágkorát hozta magával – noha már Rousseau és több kortársa is gyakorolta ezt a műfajt, és az irodalomtörténet tele van memoárokkal –, mégis mi annak az oka, hogy éppen a 20. században szaporodtak meg ilyen mértékben a szembenézőések, életösszegzőések?*

– Az antikvitás tulajdonképpen nem ismeri a mai értelemben vett önéletírást. A történelmi krónikát jól ismeri, a görög-latin történetírók írnak ilyen műveket. Az első befelé pillantó önelemző írás Augustinus és Szent Ágoston vallomásaiban ragadható meg, ami a középkor virágkorában születik. Amikor tömegessé válik az önreflexió, az önmegismerés, önmérlegelés, az már helyzetfüggő, mert nem úgy élünk, hogy állandóan önmagunkon töprengünk. Itt nagy egyéni különbségek vannak. Még az egyházban is csak alkalmanként kell gyónni, a gyónás nem folytonos állapot, hanem ünnepekhez kötött. Ugyanígy nagy sikerek, nagy kudarcok esetén hajlamosak vagyunk eltűnődni. Amikor randevúra megyünk, valószínűleg jobban gondolkodunk arról, hogy milyen benyomást keltünk majd a másikban. Tehát az önvizsgáló, önmagunkat latolgató állapot nem permanens, hanem helyzetfüggő. Ez nagyon fontos dolog, mert történelmi helyzetekben létrejöhetnek olyan erővonalak, melyek az emberek figyelmét jobban ráterelik egyéni mivoltuk ilyen vagy olyan oldalaira.

Itt valószínűleg két fejlemény érdekes. Az egyik az újkorban kibontakozó individualizáció, tehát az egyéniség felfedezése és sajátos kultusza. Valahogy az újkor hajnalán, az ember kilép a természet adta közösségeiből, és megjelenik – ezt igazán a renaissance hozza az európai kultúrában – az egyéniség kultusza, irodalomban, képzőművészetben, filozófiában, az emberi gondolkodásban. Ez azután leszívódik, ahogy megszűnnek a hagyományos paraszti és egyéb patriarchális közösségek. És ahogyan a polgári társadalom egyéni individuummá válik, úgy nő meg – természetes módon – a figyelem is. A másik folyamat pedig, ezeknek a természet adta közösségeknek, faluközösségeknek, nagy családoknak az átalakulása, az ember magány-élménye. Valamilyen értelemben az individualizáció a magány-élményt is létrehozza. A mai magyar társadalom érdekes társadalom-lélektani alaphelyzete éppen az, hogy a rendszerváltás egy nem igazán polgárosult társadalmat talált. Az erőszakolt kollektívizmus szétmorzsolta a hagyományos létformákat, de nem tudott megerősödni az autonóm egyéniség, és most ebben a kutyaszorítóban vergődik. Durva, primitív individualizmus, az önérdéket durván érvényesítő, „kaparj kurta” mentalitás vált tömegessé. Másfajta társadalmi mentalitású, nálunk szerencsésebb sorsú országokban,

mint például Skandinávia vagy Anglia, a tipikus társadalmi mentalitás az egyéniség tisztelete, az egyéni autonómiának, az egyén intim szférájának tisztelete. Ezen talán a bulvársajtó gyalázata ott is repedéseket idéz elő, de azért nagyobb a polgár, az autonóm polgár ellenállása.

– Tulajdonképpen miért írunk önéletrajzt? Az egyik jellemzője ezeknek a narratíváknak, amiket önmagunkról alkotunk, az öngazolás. Az önéletrajznak olyan korlátai vannak, mint a vállalt és a tudatos személyiség szerepeinek ellentmondása, a szerző pedig válogat és értelmez. Erre a válogatásra és értelmezésre sokszor jellemző az öngazolás.

– Ebben teljesen igaza van, de nemcsak az önéletrajzokra, hanem az önvizsgáló, önelemző állapotainkra is jellemző, hogy önmagunk apologetái vagyunk. Ezért mindenkori állapotunkat igyekszünk morálisan is meg ésszerűség szempontjából is önmagunk szemében elfogadhatóvá tennünk, hacsak nem vagyunk cinikus gazemberek, III. Richárdok. Ilyenek is nagy számban vannak, ez a cinikus alkalmazkodás. Elhatározom, hogy úgy élek, ahogy lehet, ahogy a körülmények kényszerítenek, és hajlékonyá teszem mind erkölcsi, mind egyéb elveimet. Ez életprogram lehet, a 20. század tömegeket nevelt erre az életfilozófiára.

Hogy miért szeretnek az emberek önéletrajzt írni? Ez párba állítható azzal a kérdéssel, hogy miért olvasunk szívesen önéletrajzokat. A két kérdés nagyon is összefügg, mert ugye a régi görögök úgy mondták, „nincs csodálatosabb, mint az ember”. Ez azt is jelenti, hogy nincs érdekesebb számunkra, mint a *másik ember*. Miért? Mert tulajdonképpen mindannyian, amikor világra jövünk, egy sokesélyű, sok lehetőséget magában hordozó lehetőségmezőt képviselünk. Egy csecsemőből is bármi lehet, Madách szavaival: „Nem messiás-é minden újszülött, Fénylő csillag, mely feltűnt a családnak, S csak később válik a szokott pimasszá.” állapítja meg, némi rezignációval. A lényeg mégis csak az, hogy mikor megvalósítunk egy életpályát, közben kirekesztünk számos lehetőséget. Valami elemi kíváncsiság van bennünk, hogy azon kívül, ahogy mi alakítottuk az életünket, hogyan lehet *még* élni. Milyen élet lehetséges még? Amikor a falusi nénik kiültek a ház elé a padra, és szemlélődtek, hogy ki megy el, elkezdtek beszélgetni róluk, ez volt a fő téma. Hogy „ez a Jani részeges”, „az meg ott egy kis kurva”, „az meg milyen rendes asszony”. A másik ilyen vagy olyan, ez a pletyka, ami mindig a másik emberről, az ő életéről szól.

– Tehát pontosan ez az egyediség és ez a hihetetlen sokféleség az érdekes, és teszi kíváncsivá az embert. De amikor mi magunkról írunk, akkor mindenképpen valamit torzítunk. Általában igyekszünk valahogy „photoshopolni” magunkat, hogy egy mai kifejezéssel éljek. És sokszor valamiféle manifeszt vagy nem manifeszt büntudat is motiválja az önéletrajzaink fordulatait.

– Ez igaz, mert ha az élettörténetünkben sok minden restelni való vagy titkolni való, akkor nyilvánvalóan nagy erők működnek abban az irányban, hogy átalakuljon ez a történet. Végül is az önéletírás médiuma az emlékezet. Az emlékezet sajátosságai a pszichológia egyik óriási témája. Egyrészt az, hogy mit jegyzünk meg, mit szorítunk ki, mire emlékszünk, mit felejtünk el, miről hisszük úgy, hogy elfelejtettük, és egy napon hirtelen felvillan. Miért van az, hogy a korai emlékek teljesen hiányoznak, az első

két-három életéből, miért? Feltehetően azért, mert a nyelv előtti korszakból még nagyon kevés emlékünkszál marad, mert nem tudjuk nyelvileg is rögzíteni, csak képek maradhatnak. Később pedig nagyon mélyen érintenek az érzelmi, indulati állapotokkal összefüggő történetek, tehát itt az emlékezet játssza a döntő szerepet. Én az önéletírás örömeiről is több szót szólnék, mert való igaz, hogy egész sajátos kérdés, az emlékezet torzításainak leképeződése az önéletírásban, amit valaki alakít, tollat fogván a kezébe papírra vet, vagy magnóra diktál. Egyébként analfabéták is legalább egyszer szívesen elmesélik az életüket. Ezért szokás azt mondani, hogy egy jó regényt mindenki képes létrehozni, vagyis saját élete történetét.

Vannak írók, például Konrád György legutóbbi könyvében – amely elmélkedések füzére – programszerűen megfogalmazza, hogy ő, mint író, saját élete históriájának szüntelen elemzésével és reprodukálásával tudott jelentős íróvá válni. És ebben volt képes megadni egy egész világot, mindvégig. Sokan vannak így. No, most ez azt jelenti, hogy itt kell, hogy legyen valami, valami örömforrás is, és én azt gondolom, hogy mesélni jó. A kisgyerek szívesen hallgat mesét, aztán ez átvált, már kisgyerekként is szeret mesélni. Ez köztudomású. Az ember mesélő lény. Ebből eredt újabban az úgynevezett narratív divat a pszichológiában és egyebütt. Néha el is túlozzák ennek a jelentőségét, bár kétségtelen igaz. Nem ismerünk primitív törzseket, ahol ne lennének mesék. Népmesék, legendák, mítoszok és így tovább. Ez tehát egy nagyon sajátos örömforrás.

Az önéletírás az *önmegörökítés*, az embernek meg kell küzdenie tulajdon léte végességének gondolatával. Ez is kiváltságos lénnyé teszi. Ezt nagyon sokféle módon lehet. Alkot, hogy maga után valamit, diófát ültet, gyereket nevel fel és unokákat, rájuk tekint úgy, mint akik folytatják. Az önéletírásban megörökíti az egyén önmagát. Az önéletírás az individuum kidolgozása, önteremtő művelet. Ahhoz, hogy valaki önéletírást írjon, ahhoz nyersanyag kell. Nem szokás huszoneves korban önéletírást írni. Érdekes módon az életciklus második felében szokás. Megnézem a nagy magyar emlékiratokat, meg önéletírásokat, ezek az élet második korszakában születnek. Most itt tekintsünk el, hogy minden fontos és jó ügynek vannak vadhajításai. Az, hogy minden „celeb”, híres sportoló, énekes megírta, nem ő írta meg, megírta profi újságíróval az önéletrajzát. Ez üzlet.

– *Politikusok is gyakran így járnak el.*

– Az meg egy konvenció. Minden amerikai elnök és lehetőleg minden jelentős politikus, miután nyugalomba vonul, megírja a maga mentségét. Ez jellegzetesen önmagyarázó, öngazoló. A jelentős írók – Malraux-tól Illyésig, Vas Istvánig folytathatnám a sort – a biográfia krónikaszerű változatai helyett szépirodalmat alkotnak, az előbb említett Konrád például. Illyés, aki zárkózott ember volt, önéletrajzi regényciklusában (*Kora tavasz, Beatrice apródjai, Hunok Párizsban, Szentlélek karavánja*) írta meg, mert nem bízott a krónika és az emlékezet pontosságában. Németh László 1943-as, *Magam helyett* című önéletrajzi írásával kezdte huszoneves korában, és egész életében nyilvános, már-már magamutogató érzékenységgű önelemzést folytatott. Veres Péter a számadást azzal a mondattal kezdi, hogy „szerelemgyerek vagyok”, jöllehet hat elemit végzett. Rendkívül érdekes ez az önteremtő-önelemző-önvizsgáló, a saját egyéniséget kidolgozó rendeltetése a mesélés mellett.

És még egy nagyon érdekes és fontos elem van itt, amit sokan meg is fogalmaznak: a tanúságtétel. Ezt láttam, így láttam, ezt éltem meg. Ez nagyon gyakran összefonódik olyasmivel, hogy milyen ügyet képviseltem, kiknek a delegáltja voltam. Tehát amikor az önéletrűő önmagát nemcsak egy magányos személynek, hanem egy társadalmi réteg, mondjuk a népiesek, a parasztság, a puszták népe és jó néhány más képviselőjének tartja. A munkásmozgalmi önéletrűők apologetikus elemei ellenére mégis egy olyan képzetből táplálkoztak, hogy ők tanúságot tesznek, de valamilyen ügy képviselői is egyúttal, delegáltak. Van, aki ezt meg is mondja, pl. Balog Edgár vagy Virginia Woolf, aki a feminizmus iskoláján felnőve a női egyenjogúság, tehát a modern nő képviselőjeként írja a maga önéletrűjzi vázlateit és műveit. Szóval egy egész indítékcsoport működik itt a háttérben. Ezekből kihámozhatók a korszakokra jellemző, ahogy divatos szóval mondani szokták, toposztok, tehát témák, amiket a kor ad.

– Valamilyen módon értéknek tekintjük, vagy a társadalom tekinti a viszonylagos stabilitását a személyiségnek, tehát a cselekedeteink következetességét. Ugyanakkor az emberek változnak, és ezeket a különböző identitásváltozásokat is valahogy nyomon kell kövessék az önéletrűjzokban. Ha nem ezt teszik, a környezetük – mert vannak szemtanúk, kortársak, akik még emlékeznek, hogy „de hát te egyáltalán nem ilyen voltál”, vagy nem ezt mondtad, vagy nem ezt képviseltesd – megjegyzi, tehát itt ezeket az identitásváltozásokat is valahogy az önéletrűjznak képviselnie kell. És az ember sokszor elgondolkodik azon, hogy „Úristen, ez az ember nem tudja, hogy még emlékszem még rá akkor, amikor ő egészen mást mondott?”.

– Ebben teljesen igaza van, egy olyan szálát pendített meg, ami engem itt az utóbbi időben foglalkoztatott. Éppen most, a *Pszichológia* folyóirat most megjelent számában jelent meg erről a témáról egy tanulmányom [Változó én a változó világban. *Pszichológia*, 29(4), 299–325]. Ugye, az európai hagyományban egy erkölcsi parancsként hagyományozódik, már Shakespeare megfogalmazza: „légy hű magadhoz”. Tehát ez a választott identitáshoz fűződő hűség gondolata. Más oldalról pedig ugyancsak az antikvitásból jön a protheuszi ember gondolata, aki mindig más alakot ölt. Ahogy a helyzet éppen megkívánja. Ezt a magyarok úgy mondják, olyan vagyok, mint a falu, Esti Kornél pedig így, ne légy te se ilyen, se olyan. Ez valóban az alapkérdése, nem egyszerűen az identitásproblémáknak, hanem a pszichológiának: az önmegszépítés, az önáltatás vagy a tudatos hazudozás, a tudatos önbeállítás, szerep, az én-prezentálás – ezt így mondják –, az én-bemutatás. Egyik lehetséges válfaja az, hogy tudatosan elkenődözöm, hogy egészen mást mondtam, mert az a mostani karrierem gátolja. William James amerikai pszichológus a század elején használt egy kifejezést, egy kevésbé ismert munkájában, melyben a vallási élményről ír, hogy vannak egyszer született és vannak kétszer született emberek. Az egyszer született emberek eldöntik életük alapkérdéseit, és ezeket konzekvensen megvalósítják. Ettől független kérdés, hogy milyen a temperamentumuk, milyen a karakterük, ez természetesen változó. A kétszer vagy többször születettek változnak. A tisztességes gondolkodó erről számot ad. Koestler egész életműve, és ez nyilvános, az önéletrűjzi könyvei teljesen világosak. Úgy indul mint cionista, aki elmegy Izraelbe, aztán kommunista lesz, aztán dühödött antikommunista. Aztán az élete végén az ezoterikus filozófiáknak lesz a híve. És mindezt, a szakításait,

pontosan bemutatja, miközben egész életében szexmániás, indulatos, nagyzó, tehát a karaktere nem változik. De identitásának magva – a „ki vagyok én?” kérdésre adott válasz, annak is csak egy bizonyos mozzanata, mert nemi identitása, meg számos más eleme – megmarad.

– *Tehát a lényeg az, hogy mindezeket vállaljuk, nem próbáljuk elkenni, megmásítani?*

– Hát azt hiszem, hogy az önelemzésnek mondjuk ez az egyik legnehezebb része, mert ez elvezet már egy ugyancsak nagyon kevésbé vizsgált és nagyon talányos területre, s ez az önismeret. Itt vannak ilyen általános szövegek, hogy a magyar társadalomban nagyon alacsony fokú az önismereti kultúra. Rengeteg az önjelölt zseni, szaladgálnak jobbra-balra, ugyanakkor nagyon sok az öndestruáló, ilyen-olyan módon, eszközökkel – az öngyilkossággal, a virtuális öngyilkossággal és az önpusztítás számos eszközével – élő honfitársunk. Tehát ez csak egy benyomás. De milyen módja van még az önismeretnek? Biztos, hogy az egyik legfontosabb módja a társas összehasonlítás. Ez már az óvodában működik. Tehát már az óvodás gyerek is mondja, hogy a Pistike szebb, meg a Julcsi szebb, mint én. Legalábbis azt mondják róla. De azt, hogy ő gyorsabban fut, meg ügyesebb, meg szebben szaval, azt már a középső csoportos óvodában megállapítja, és utána ez végigkíséri az egész életünket. A tudomány tele van ezzel, intézményes formákkal konstatálja a szakadatlan összehasonlítást, hogy kinek mekkora a citátumlistája, a publikációs listája, hány kitüntetése, címe, rangja van. Ezek állandóan táplálják az összehasonlítást. Hozzá képest, ő hozzám képest, szóval itt borzasztó érdekes folyamatok zajlanak, amelyek az önismeretet táplálhatják, és biztos, hogy önmagunk ismerete a teljesítményeinken nyugszik. Egy része, mondjuk a gének, kinek-kinek az expresszivitása, szép vagy kevésbé, hát ott is sok mindent tehet, aki hangsúlyt helyez erre, önmaga gondozásával, ápolásával, kozmetika satöbbi. De hát, mondjuk az intelligenciája, az éleselműjsége, az emlékezete, a teljesítménye, szóval itt egy olyan óriási terület van, amelyhez nem is tudunk hozzáférni.

– *Amikor valaki leül önéletrajzot írni, bármennyire is tisztában van saját tudományos korlátaival, az önéletrajzírás korlátaival, és ezért minden pillanatban ellenőrizni akarná az önreflexiójának a helyességét, azért ez igen nagy feladat lenne a számára.*

– Ez igaz, de itt más tényező is szerepet játszik, ugye az, hogy kiben mekkora a nyilvános megnyilatkozási hajlandóság. Ez egyénről egyénre változik. Nálam is tapasztalt egy elzárkózó gesztust, másoknál látom, hogy boldogan bebocsátják az érdeklődőt, és nyilvánosan a rejtett indítékaikat is elmondják. Félreértés ne essék, itt nem arról van szó, hogy van valami rejtegetni való, hanem arról, hogy vannak emberek, akik például idegenkednek a gyónástól is. Kamaszkoromban nekem nagyon-nagyon erős ellenérzéseim voltak, de ezt megfigyelem az önéletírásokban is. Valaki az életének külsőleges eseményét, bizonyos tanúságtételt tartja fontosnak. Van, aki az önéletírást egy lélek történeteként írja meg. És ez nagy különbség. És ebben benne vannak egyéni hajlandóságok és hajlamok, tehát ahogy a pszichológia tolvajnyelvén mondják, egy erősen introvertált személyiség, aki általában zárkózott, az krónikát ír, meg mesél, mi történt vele, a történelem eseményeiről, de borzasztóan tanulságos egymás mellett nézni

mondjuk egy korosztály hasonló élményekről beszámoló írásait. Az én nemzedékem egy jellegzetes csoportját alkották azok a zsidó fiatalok, akik átélték a holokausztot, és '45 után a baloldal vonzáskörzetébe kerülve hosszabb vagy rövidebb ideig ennek a jegyében éltek. Viszonylag rövid idő alatt Kertész Imre, Heller Ágnes, Berend Iván, Kornai János és még néhányan megírták az önéletrajzukat. Mindegyikük érintette ezt a kérdést, rendkívül érdekes az élményfeldolgozás részletezettsége, az élmény feltárásának mélysége, árnyaltsága, és általában ennek a kérdésnek a tárgyalásmódja. Ezekben a szövegekben főleg összehasonlító szempontból érdekes különbségeket találunk. Tehát az önéletrajz tanulmányozása hiteles pszichológiai nyersanyag, azonos értékű egy kísérletben nyert anyaggal, mert életanyag. Persze nehéz formalizálni, matematizálni meg nem is lehet, de hát a pszichológia egyfelől valóban természettudományos szigorúságra törekszik, másfelől éppen, mert végül is minden alanya individuum, rászorul az egyszerű megértésére. A tudomány sosem szól az egyszerűről. Vannak bizonyos fogalmi eszközeink, de a pszichológia ezért szorul rá az irodalomra, a pszichológusok azért citálnak az irodalomból, például Dosztojevszkij ezért nélkülözhetetlen a pszichológusoknak. Mert az egyszerű. Meg Tolsztoj, meg a nagy irodalom, az egyszerűt hozza, a szemléletet, ami nem fér bele a fogalmiba és a törvénybe.

– *Visszatérek a beszélgetésünk elejére, hogy bizonyos nagy kataklizmák, nagy társadalmi-történeti változások után megszaporodnak a memoárok. Egyrészt azért, mert az emlékezőnek ez valamiféle terápia is, másrészt azért, mert öngazolásokat kell keresnie, de nagyon sok egyéb oka is lehet ennek a jelenségnek. Mégis tételezzük fel, hogy a következő nemzedék, a mostani huszonévesek már nem fognak ilyen nagy társadalmi, politikai kataklizmákon átesni, tételezzük fel, hogy egy organikusban fejlődő társadalomban fognak élni, akkor ez azt jelenti, hogy eltűnnek, vagy legalábbis csökkenni fognak az önéletrajzok, a memoárok? Most nem a celebekre gondolok, az ő életükről üzleti okokból mindig is olvashatunk...*

– Nem tudnék rá pontosan válaszolni, de gyanítom, hogy jelentős változások lesznek. Persze függ a történelmi kataklizmák milyenségétől, mert most az emberiség jövőképe nagyon kusza, sőt kiterjed a kozmikus méretekre. Nem is olyan régen még az ember földi méreteiben ábrándozott egy jobb, ideálisabb társadalomról, most pedig kozmikus katasztrófák forgatókönyvei villódnak a sajtóban, nemcsak a klímaváltozásé, hanem az E.T.-jelenség egy ellenségesebb változatáé, amit a moziban lehetett látni, az egy szelíd lélek volt. Nem tudjuk, hogy a globalizáció mennyire fogja elmosni a részlegességeket, ami táj, ami nemzeti, a rokoni, családi. Úgy szoktam fogalmazni, hogy elkerülhetetlen lesz a részlegességek lázadása az erőszakos uniformizálással szemben, csak idő kérdése. Már látjuk ennek tüneteit olykor-olykor beteges formákban is. A hedonisztikus, szórakozó kultúra mesterséges celebkultuszt hoz létre. A popkultúra és a sportkultusz világában Michael Jackson súlya meg jelenléte fontosabb, mint a legnagyobb operaénekeseké. Ha az individuum uniformizálódik, akkor nagy veszély fenyegeti a korábban iránta megvalósuló érdeklődést. Ady nem jelentős novellaíró, de van egy novellája, amit pedagógusoknak szoktam volt hajdanán szívesen olvasni: Takács tanár úr, az ifjú tanár, lelkesedéssel lép az osztályba, hogy majd ő micsoda tanár lesz, és minden gyereket név szerint ismer, szeret, tanít. Majd néhány év elteltével riadtan veszi észre, hogy csupa káposztafejek ülnek előtte az iskolapadban. Ha csupa káposzta-

fejek lesznek majd, és így percipialja őket az író, önmagát is egy káposztafejként, akkor aligha akarja elmesélni egy káposztafej, akár önnönmaga történetét. No, ez egy ilyen pesszimisztikus elővételezés.

Azt hiszem, az elmúlt 20 évben érdekes volt ez a tematika, ennek a generációnak az élményfeldolgozása, de ahogy hirtelen végiggondolom, akkor az elmúlt 20 évben ilyen öngazoló politikai visszaemlékezések születtek. Azok is fragmentáltak, éppen a helyzet szükségleteihez, konjunkturális igényeihez igazodva. Mintha még nem jött volna el az idő, mert ezek túlságosan a pillanat jegyében és a pillanat politikai érdekeinek és öngazolásuk szükségleteinek jegyében íródtak. Az, hogy itt valami változni fog, az nagyon valószínű. Ez az informatikai forradalom, amely létrehozta a globális kép- és hangszórás terét, és mindenkit hozzáférhetővé tett a világ bármelyik sarkában, és azonnal, hangban és képszerűen, ez mindent megváltoztat. Léteznek olyan kapcsolataink, akikkel személyesen soha nem találkozunk, és elképzelhető, hogy pusztán a gép révén mások életét is nyomon követhetem.

– *Sőt, itt vannak a blogok, némelyikük az önéletírás sajátos formája.*

– Az internetes tartalom, a blogvilág pedig azért riaszt, mert tömeglélektannal foglalkozván jól tudom – és ezt látom a hazai posztokon –, hogy a tömeghelyzet anonimitása az ember legrosszabb ösztöneit szabadítja fel. Egy futballmeccsen tömeghelyzetben, ahol az ember elveszti személyes azonosíthatóságát, ott viselkedik úgy, ahogy azt nap mint nap látjuk. Az internet anonimitása, a nyelvi és egyéb durvaságoktól a perverzióig, mindenből kihozhatja a legrosszabbat.

– *A világ nyilvánossága előtt vallanak a saját életükről. És beazonosíthatóak.*

– Igen ám, de ha én egy egyszerű állampolgár vagyok, és pötyögök, akkor a jó és a rossz egybemosódik, egy „moslék” jön létre, amiben XY blognaplója csupa nemes erkölcsi motívummal egybemosódik ezekkel a gyűlölködő, gyalázkodó, szitkozódó üzenetekkel, és beírásokkal, és hát ember legyen a talpán, aki képes disztinkváltni, és eldönti, hogy ő csak ezt hallgatja és van kritikai érzéke, hogy ezt pedig itt meg tudja ítélni. Óvni mindenkit – magamat is – mindenfajta könnyelmű jóslásoktól, de borzasztó figyelmesen kell tanulmányozni azt, hogy mi érlelődik az idő méhében, hogy ilyen poétikusan fogalmazzak, és óvni kell magunkat mind az egyoldalú apológiától. Tehát hogy valamiben csak a pozitívumot lássuk, mert a társadalomban nincsenek kizárólag pozitív terminusokban minősíthető és kizárólag negatív terminusokban minősíthető folyamatok. Ez az internetbirodalom és a globális informatikai forradalom hihetetlen pozitív esélyeket hordoz. A politikai demokratizmus új formáitól kezdve az emberi érintkezés gazdagításán át, de ha mellette azonnal nem kezdjük elemezni azokat a nehézségeket, veszedelmeket, kockázatokat, amelyeket magával hoz, akkor védtelenek leszünk.